

Reeks Spirituele Meesters

EDITH STEIN

Zoek je de waarheid, dan zoek je God

Reeks Spirituele Meesters

EDITH STEIN

Zoek je de waarheid, dan zoek je God

Ilse Kerremans

CARMELITANA

© Carmelitana, Gent (www.carmelitana.be)

ISBN: 978-949-2434-21-0

Wettelijk Depot: D/2020/0770/03

Vormgeving en cover: Press Point.be, Kluisbergen

Druk: BestinGraphics

NUR 707

Inhoud

Inleiding	7
Biografie	13
Spirituele meesteres	
1. Inzet voor de vrouw	23
2. Kentering naar innerlijkheid	35
3. Zijn en Schijn	53
4. Door God aangeraakt worden en ervaren	85
Samenvatting	97

INLEIDING

“God is de waarheid. Wie de waarheid zoekt, zoekt God, of hem dat duidelijk is of niet.”¹

Dit bekende citaat van Edith Stein is in feite kenmerkend voor haar leven.

Dankzij haar vele voordrachten, publicaties en brieven was Edith Stein al een bekende persoonlijkheid vóór de Tweede Wereldoorlog maar pás nadien kreeg zij meer bekendheid door de uitgave van haar wijsgerige, theologische en pedagogische werken.

1 ESGA 3, Brief 542 (betekent: EdithSteinGesamtAusgabe, deel 3, brief 542; het betreft de laatste volledige en kritische uitgave van de geschriften van Edith Stein; uitgeverij Herder, Freiburg)

Eveneens na de oorlog werden mensen zoals Etty Hillesum, Anne Frank en Simone Weil bekend door hun lotgevallen en hun schriftelijk verzet tegen de Holocaust. Ook hierin heeft Edith Stein haar verantwoordelijkheid genomen.

Zij behoort tot de mensen die ook in ónze tijd van grote betekenis kunnen zijn, vooral omdat zij bij uitstek in staat was haar leven en haar leer, haar daden en haar woorden met elkaar te verbinden. Hierin alleen al ligt een appèl aan christelijke en andere politici om op de waarheid in hun woorden en daden te letten. Hierin ligt ook een appèl aan de verkondigers van het Woord of aan de dienaars van het Woord: zij dienen er alle aandacht, tijd en moeite aan te besteden dat hun daden ook in overeenstemming zijn met hun woorden. Hierin ligt voor *ieder* van ons een appèl, een uitnodiging tot waarachtigheid en oprechtheid, een aansporing tot eerlijkheid ten opzichte van elkaar, ten opzichte van onszelf en ten opzichte van God. Juist op *dit* punt is Edith Stein een sprekend en levend voorbeeld.

Edith Stein als een sprekend en levend voorbeeld... Dit betekent niet alleen dat zij een door en door eerlijke vrouw is; maar het betekent ook dat haar leven en haar leer, haar daden en haar woorden *een eenheid* vormen.

Daarom is het voor ons dan ook noodzakelijk dat wij, wanneer wij nadenken over de woorden

en de leer van Edith Stein, onze aandacht ook op haar daadwerkelijke leven richten. Daarmee is niet gezegd dat ons daardoor *alles* in het leven en denken van Edith Stein duidelijk zal worden, of duidelijk *kan* worden. Het diepste innerlijk van een mens, zijn diepste wezen zal uiteindelijk en volledig alleen maar voor God duidelijk zijn.

Op 1 oktober 1999 werd Edith Stein samen met Catharina van Siena en Birgitta van Zweden tot patrones van Europa uitgeroepen. Zonder hierover verder uit te weiden, kunnen wij zeggen dat Edith Stein in de ogen van paus Johannes Paulus II dus van betekenis moet zijn voor de mensen in deze tijd en voor de mensen in het Europa van nú. Eerder al werd de wereldwijde betekenis van Edith Stein – ofwel Teresia Benedicta a Cruce (van het Kruis) – geproclameerd met de heiligverklaring op 11 oktober 1998 in Rome. Deze twee gebeurtenissen werden reeds voorbereid door de zaligverklaring op 1 mei 1987 in Keulen.

Deze officiële verklaringen van de Rooms-Katholieke Kerk geven aan, dat Edith Stein voor de mensen in deze tijd en vooral voor de christenen in deze tijd een hoogst actuele figuur is. Haar leven en haar lot zijn onverbreekelijk verbonden met de geschiedenis van de twintigste eeuw; een geschiedenis die overvol is van oorlogen en geweld, maar ook van ontdekkingen en vooruitgang op vele gebieden.

Edith dacht vooral na over het fundament van ons zijn en ons samen-zijn-met-elkaar, over ons geschapen, eindige zijn, en dus ook over het eeuwige zijn, over God die alles heeft geschapen. Haar filosofisch hoofdwerk heet *Endliches und ewiges Sein. Versuch eines Aufstiegs zum Sinn des Seins* (Eindig en eeuwig zijn. Een poging om op te stijgen tot de zin van het zijn). Maar soms werd zij door haar eigen leef- en werkomstandigheden met haar neus op de dagelijkse feiten gedrukt, op een pijnlijke manier, die haar aan haar eigen kundigheid, haar eigen vermogen en haar eigen leven deed twifelen en haar bijna tot vertwijfeling bracht.

Edith wist uit eigen ervaring hoe het is en hoe het aanvoelt wanneer je aan het eind van je Latijn en je krachten bent, wanneer je overspannen en geblokkeerd raakt, wanneer je het niet meer ziet zitten. Oók *dat* hoort bij *haar* en bij *ons* menszijn. Ook deze begrenzing van ons menszijn heeft te maken met het menszijn dat Jezus zelf aan den lijve heeft ondervonden.

In haar leven en in haar werken liggen impulsen opgesloten, die nu pas en mettertijd in hun diepe betekenis en hun hoge eisen nog duidelijker worden.

Een heel bijzonder thema in deze religieuze en wetenschappelijke betekenis van Edith Stein is haar eigen geloofservaring. Haar zoeken naar de

waarheid én haar groeiend vertrouwd-zijn met God in een intensief gebedsleven - óók in de tijd vóór haar kloosterleven - vormen het fundament of de bron van haar gedachten.

De mystica Edith Stein blijft eerder verborgen. Dat ligt aan het feit dat Edith zelf uiterst spaarzaam is met uitlatingen over haar eigen innerlijk leven. Edith heeft eens gezegd: “Secretum meum mihi” “Mein Geheimnis gehört mir” - “Mijn geheim is mijn (geheim)”.

Daarentegen is de lijdensweg van de martelares Edith Stein ons beter bekend. Die weg is ook uiterlijk al beter te zien en te volgen.

In dit boekje willen wij ons niet beperken tot de biografie van Edith Stein maar willen we haarzelf aan het woord laten komen door citaten uit haar werken.

BIOGRAFIE

“Op 12 oktober 1891 werd ik, Edith Stein, dochter van de overleden koopman Siegfried Stein en zijn echtgenote Auguste, geboren Courant, geboren in Breslau.

*Ik ben pruisisch staatsburger en Jodin.”*²

Met deze woorden begint de levensloop, geschreven door Edith Stein, in het nawoord van haar thesis voor het behalen van de titel van doctor in de wijsbegeerte.

Het zijn geen formele bewoordingen maar een geleefd getuigenis. Als jodin zal ze vermoord worden.

2 ESGA 5

Het was ook niet “zomaar” een twaalfde oktober, maar in het jaar 1891 was dit Jom Kippoer, de Grote Verzoendag. Zowel voor Edith Stein als voor haar moeder was deze geboortedag van zeer grote symbolische betekenis.

Zelf schrijft zij: *“De grootste joodse feestdag is de Verzoendag: de dag waarop eens de Hogepriester het Heilige der heiligen binnentrad en het zoenoffer voor zichzelf en heel het volk opdroeg, nadat eerst de ‘zondebok’, waarop alle misdaden van het volk geladen waren, de woestijn was ingedreven. Dit is alles nu niet meer. Doch ook nu nog wordt de dag biddend en vastend doorgebracht en wie nog iets voor zijn Jood-zijn voelt, gaat op die dag naar de ‘tempel’...*

Voor mij had die dag nog een bijzondere betekenis: ik was op Verzoendag geboren en mijn moeder heeft die dag steeds als mijn geboortedag beschouwd, ofschoon de dag voor de gelukwensen en geschenken, 12 oktober was. Zij heeft aan dit feit altijd grote waarde gehecht en ik geloof, dat dit meer dan al het andere ertoe heeft bijgedragen om haar jongste kind voor haar bijzonder dierbaar te maken.”³

Haar vader sterft als Edith twee jaar oud is en haar moeder neemt niet alleen de opvoeding van zeven kinderen op zich maar ook de leiding van

3 Edith Stein, *Uit het leven van een Joodse familie*, Carmelitana, Gent, 2014, 59-61

een houthandel. In de ogen van Edith was haar moeder hét voorbeeld van de sterke, zelfbewuste en zelfstandige vrouw.

Moeder Stein was een streng gelovige Joodse vrouw. De Sabbat was een absolute rustdag waarop er zeker niet gewerkt mocht worden en ook niets getild. Zoals in vele Joodse families was het een dag waarop er veel gelezen werd en men beschikte ook over een goede huisbibliotheek.

Wanneer we de levensomstandigheden van de familie Stein zo schetsen, kunnen we ook reeds veel van de individuele eigenschappen van Edith begrijpen: haar standvastigheid en wilskracht, maar ook haar levenslust, haar enorme werkijsver, haar engagement voor de vrouw -haar moeder was zonder twijfel een geëmancipeerde vrouw-, haar voorliefde voor boeken en de studie meer in het algemeen en zeker haar diepe religiositeit.

Edith is ver boven het normale begaafd en ze heeft bovendien ook het geluk dat in 1900 de Duitse universiteiten geopend werden voor vrouwen. Dit verklaart waarom de twee jongsten van de zusters Stein, Erna en Edith, aan de universiteit kunnen studeren.

In de eerste fase van het leven van Edith Stein zien we een carrièrebewuste jonge vrouw die zich dankzij haar wil, discipline en intelligentie

weet door te zetten: alles is gericht op een glansrijke toekomst. In 1911 schrijft zij zich in aan de universiteit van Breslau om deze in 1913 te verlaten en zich volledig te concentreren op de filosofie, meer bepaald de fenomenologie aan de universiteit van Göttingen onder leiding van Prof. Edmund Husserl. Het eerder onbezorgde studentenleven zal zeer vlug een wending nemen als in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbreekt. Op dat ogenblik was Duitsland nog een keizerrijk. Dit Pruisisch keizerrijk was door en door protestants maar had ook bijgedragen tot een vergaande integratie van de Joden. Grote Joodse wetenschappers, kunstenaars en geleerden leefden in dit land. In vele gevallen was hun jodendom eerder verbonden met de cultuur dan met de Thora. Men geloofde in de Duitse cultuur, in de Duitse muziek, de literatuur. God kende men niet. Zo kunnen ook de woorden van Edith Stein in haar curriculum vitae begrepen worden: “*Ik ben Pruisisch staatsburger en Jodin.*”

In de Eerste Wereldoorlog streden meer Duitse Joden voor hun land dan enig andere etnische groep in Duitsland. Twaalfduizend Joden stierven voor hun vaderland. De nederlaag in de Eerste Wereldoorlog was een menselijke catastrofe, zoals elke oorlog, met niet alleen de ondergang van het keizerrijk maar ook met een twijfel aan die hoog gewaardeerde cultuur. Bij velen die het geluk hadden deze oorlog te overleven, rijst dan ook de zinvraag: “Wat is de zin van dit alles?” “Wat is de

zin van mijn leven?” Zij voelden zich bedrogen want de oorlog werd voorgesteld als een “frischer fröhlicher Krieg” en met een bloem op de bajonet gingen zij hun ondergang tegemoet. Voornamelijk de jonge intellectuelen geloven niet meer in wat er verteld wordt en zij zoeken naar een diepere betekenis, naar blijvende waarden. Opvallend is dat vele Joden juist in deze confrontatie naar een antwoord zoeken, niet in het jodendom maar in het christendom: Husserl, Reinach, Max Scheler, Siegfried Hamburger... Adolf Reinach, de gewaardeerde leermeester van Edith Stein en rechterhand van Husserl, schrijft nog tijdens de oorlog vanuit Langemark aan de IJzer dat hij, wanneer hij dat alles zou overleven, zich niet verder zal bezig houden met filosofie maar wel met mensen tot het geloof te brengen. Ook Reinach was Joods maar hij had zich, samen met zijn vrouw Anna, bekeerd tot het protestantisme. Hij zal de oorlog niet overleven en de ontmoeting met de weduwe Anna betekent voor Edith Stein de eerste kennismaking met het Kruis. Edith moet vaststellen dat Anna Reinach opkijkend naar het Kruis, haar eigen kruis kan aanvaarden.

Later zal ze hierover vertellen:

“Het was mijn eerste ontmoeting met het Kruis en de kracht die ervan uitgaat voor diegenen die het Kruis aanvaarden.

Het was het ogenblik waarop mijn ongeloof instortte, het jodendom verbleekte en Christus stralend opging - Christus in het geheim van het Kruis."⁴

Tot zover dit citaat opgeschreven door haar novicenmeesteres en eerste biografe Teresia Renate Posselt.

Op het einde van de Eerste Wereldoorlog is Edith 27 jaar oud, de eerste helft van haar korte leven. Vanaf dat ogenblik komt er een neerwaartse beweging en tezelfdertijd een toenemende verinnerlijking.

Zij kan haar dromen van een carrière niet verwezenlijken en twee keer worden haar gevoelens voor een man, Hans Lipps en Roman Ingarden, niet beantwoord. Er bestaan meerdere verwijzingen naar een suïcidale intentie, niet actief maar eerder "overreden worden" of "van een bergtocht niet levend terugkomen". Zo schrijft zij 1925 aan Roman Ingarden: *"Maar wanneer ik op deze tijd (1917) terugkijk, dan komt mij allereerst de troosteloze innerlijke stemming voor ogen waarin ik mij bevond, deze onzegbare verwarring en duisternis. (Ik weet niet, of u dat zo echt gemerkt hebt. Verantwoordelijk daarvoor was werkelijk slechts voor een kleiner deel dat wat ik in*

4 Renate Posselt. Edith Stein. *Schwester Teresia Benedicta a Cruce. Philosophin und Karmelitin. Ein Lebensbild gewonnen aus Erinnerungen und Briefen*, Freiburg, 1957, 49-50

Freiburg beleefd heb. Het was een lang voorbereide crisis). Het was zoals bij iemand, die in gevaar raakt te verdrinken en die lang nadien in een heldere, warme kamer, waar hij volledig veilig is en van alle kanten omgeven wordt door liefde en geborgenheid en helpende handen, plots weer het beeld in zijn ziel opkomt van het donkere, koude graf in de golven. Wat kan men dan anders voelen dan huivering en bovendien een onmetelijke dankbaarheid ten opzichte van de sterke arm, die iemand wonderbaarlijk vastgegrepen heeft en veilig aan land heeft gebracht?”⁵ Het beeld van de uitgestrekte hand of de arm die ons draagt, zal later vaker voorkomen in haar werken en brieven als de uitgestrekte hand van God. Psalm 18, 17: “Hij stak zijn hand uit van omhoog. Hij greep mij, Hij trok mij uit grote wateren.”

Het is een levenscrisis, die past binnen het kader van een veralgemeende crisis die ongeveer drie tot vier jaar duurt (1918–1921) en waarin zij zich steeds meer verdiept in het christendom, aanvankelijk in het protestantisme. Tegenover Max Scheler stelt zij vast dat men “katholiek kan zijn én intelligent”. Dit geeft er ons wel een beeld van hoe men tegenover het katholicisme stond. Het verklaart ook waarom het voor moeder Stein zo’n slag was toen haar jongste dochter zich liet dopen en dan nog katholiek! Dit was net een brug te ver. Doorslaggevend voor Edith wordt de lectuur van het leven van Teresa van Avila waardoor zij zich tot het katholicisme

5 ESGA 4 Brief 96; 13.XII.25

wendt en in 1922 gedoopt wordt. Zij wordt lerares in Speyer en acht jaar later docente aan het pedagogisch instituut in Münster. Nadat Hitler in 1933 rijkskanselier wordt mag ze geen les meer geven en ook niet meer in het openbaar optreden. Nu kan zij haar wens vervullen en intreden in de karmel van Keulen. Na de Reichskristallnacht van 9 november 1938 beseft zij dat zij als Jodin een gevaar is voor haar communiteit. Op Oudejaarsavond 1938 komt zij naar de karmel in Echt, Nederlands Limburg.

Vanaf 14 juli 1942 werden in Nederland Joden systematisch afgevoerd via het kamp Westerbork. Op 15 en 16 juli 1942 reden de eerste twee treinen met meer dan 2.000 Joden uit Westerbork en Amersfoort naar Auschwitz. Op 15 juli 1942 stuurden de Nederlandse protestantse en katholieke kerken een telegram aan de Rijkscommissaris, waarin zij meedeelden 'diep geschokt' te zijn door de deportatie van Joden. In het telegram werd ook verwezen naar de christenen onder de Joden. De Duitse autoriteiten reageerden door te stellen dat deze christenen niet zouden worden gedeporteerd. Het telegram van de kerken mocht niet worden voorgelezen. De aartsbisschop van Utrecht, de Jong, vond echter dat de 'wereldse overheid niet te beslissen had wat er in onze kerken zal worden voorgelezen'. Op 26 juli werd het telegram toch in de katholieke en ook in een aantal protestantse kerken voorgelezen. De bezetter nam onmiddellijk wraak. Op 2 augustus werd ongeveer een derde van